

A detail from the 'Portrait of a Young Man' in the Louvre, showing the face and upper torso of a young man with dark, curly hair, wearing a gold chain with a circular pendant.

SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM – ANTIK GYŰJTEMÉNY

AMULETTÉKSZEREK

Az évezredforduló egyik legnagyobb ókortudományi vitája vallás és mágia viszonyáról zajlott. A szokatlanul heves, horderejében a tudomány közvetlen határain jóval túlmutató disputa a Nagy Dichotómia körül folyt: vajon az ókori Mediterraneumban tényleg el tudjuk-e választani a mágiát a vallástól, amint ez a korábbi nemzedékek számára magától értődő volt. A kérdés mára elvben nyugvópontra jutott: az ókori kultúrákban a mágia, mint a vallás ellentétének tekintett sötét erő egyáltalán nem volt univerzális fogalom. Egy rítusról önmagában nem mondható meg, 'vallási'-e vagy 'mágikus'. Az Ilias első énekében például Apollón papja imával fohászkodik istenéhez, aki erre dögvést küld a papját megsértő görögökre; ami az egyik nézőpontból rontó varázslat, a másiból istentisztelet. Az ókortudomány tehát mintegy csatlakozott napjaink közfogásához, amely számára a Nagy Dichotómia már rég elenyészett. Ma antik mágiáról általános fogalomként csupán a szó

köznapi értelmében beszélhetünk.

A kiállított tárgyak jól példázzák, hogy a 'mágia' természetes része volt a korabeli életnek: olyan ékszereket mutatunk be, amelyek egyúttal amulettként oltalmazták viselőjüket. Valamennyi lelőhely nélküli, így csupán általánosan értelmezhető. Zömük aranyból készült. Számos ókori kultúrában tulajdonítottak varázserőt és gyógyító hatást ennek a nemesfémnek.

Az amulett, talizmán mágikus védőeszköz. Általában személyes tárgyakra szokták érteni, bár átfogó használata is jogos. A görög és a latin nyelv bővelkedett 'talizmán' jelentésű szavakban – e tény már önmagában figyelmeztet használatuk általános voltára. A nevek utalhattak a viselés módjára (*periapton*: csukló vagy boka köré kötött szalag), az óvó szerepre (*phylaktérion*: védelmező tárgy) vagy épp a tárgy alakjára (*lunula*: félhold alakú függő). Számatalan formájú és anyagú talizmán készült – a legtöbbjük szerves anyagból, ezek emlékét csupán az antik művészet és irodalom őrizte meg. Néhány típus viszont tárgyként is fennmaradt. Amulett voltokra jellemző motívumaik vagy sajátos formájuk utal. Közös jellemzőjük, hogy viselték őket, jól látható módon, nem rejtve.

Az aranylemezből lencse, henger, vagy szögletes formájúra és üregesre kialakított 'kapszulák' különféle, a tulajdonosaik számára bajelhárító vagy gyógyhatásúnak

vélt tárgyak foglalataként szolgáltak a római császárkorban. 7

Kerülhettek beléjük magvak, növénydarabkák, textildarab, de mágikus felirattal ellátott papirusz vagy fémlemez is. A láz elűzésére szánt, görög nyelvű papiruszt (1) a hajtásnyomok alapján henger alakú kapszulában tarthatták. A lencse formájú (2) és a szögletes, öt gömbre osztott (3) kapszulákban ma is benne van a tartalmuk: hangjuk alapján több apró, kemény tárgyat zárnak magukba.

Ezeket az ékszereket rövid nyakláncra fűzve viselték. A lencse alakú változat (*bullā*) a római hagyomány szerint etruszk eredetű, és szabadon született kisfiúk viselték.

A császárkorban jóval általánosabbá vált a használata: példányai főleg női és gyerek-sírokból kerülnek elő. A kiállított darab a 3. századra keltezhető.

Jellegzetes formájú amulett a lefelé szélesedő hengeres, felületén három sorban csepp alakú filigrándróttal díszített függő is (4). A görög mitológia par excellence hērósá-nak, az *alexikakos*, 'a bajtól megóvó' Héraklésnek a bunkósbotját idézi. Csepp alakú díszei a lecsontolt ágak helyét jelzik. Hasonló példányokat a császárkor második feléből ismerünk. Az ásatások tanúsága szerint a bunkó alakú csüngőket a császárkorban szintén főként nők és gyerekek viselték, nyakláncokon és fülbevalókon. A bunkó amulett-funkcióját írott források is igazolják, az egyes ékszerekről azonban szövegek híján nem mondható meg, használóik inkább díszként vagy amulettként tekintették-e őket. Egyelőre éppen ez a bizonytalanság az antik ékszer-amulettek értelmezésének fő jellemzője.

Általánosan elterjedt képzet szerint egy csomó képes gúzsba kötni a rontást; szétbontása vagy megkötése varázslatos erejű. Az antik amuletteken látható leggyakoribb változat a takács-csomó. Görögül és latinul egyaránt volt saját neve: Héraklés-csomó (*Hērakleion hamma*, *nodus Herculeus*). Oldás és kötés univerzális varázslata itt tehát a mitológia nyelvén fogalmazódott meg. Az antik képhagyomány szerint Héraklés ilyen csomóba kötötte meg magán a legyőzött nemeai oroslán bőrét, amin fegyver nem tudott áthatolni. Egy ékszer motívumaként tehát a csomó bármikor felidézhetette ezt a védőfunkciót. Valószínűleg Makedóniában vált a görög aranyékszerek gyakori motívumává a Kr.e. 4. század második felétől, II. Philippos és Nagy Sándor korától. A hellénisztikus korban diadémakon, koszorúkon, gyűrűkön egyaránt előfordul, és sokszor oroslánfejekkel együtt díszít nyakláncokat. Ezt példázza a kb. 310–250 közé keltezhető nyaklánc-töredék: eredeti állapotában a Héraklés-csomóval díszített kapcsolótágot két oroslánfej fogta közre (5). A római korban leginkább nyakláncok díszítőmotívuma a Héraklés-csomó.

2

3

4

A 2–3. században kedvelt volt lapos, kétdimenziós változata, amit kőgyöngyökkel váltogatva fűztek össze nyakláncná (6). A 3. század második felében a római birodalom nyugati területein több kincsleletben is előfordulnak Héraklés-csomóval

díszített nyakláncok. Közéjük tartozik a Rábaköváciban előkerült példány, amelyet háromdimenziós

Héraklés-csomó alakú elemekből és zöld kőgyöngyökből fűztek

össze (7). A nyakláncot függőként díszít arany pénzérmék alapján a Kr.u. 250-es évek második felében készült. A rajtuk látható uralkodói képmás szintén lehetett amulett. Az amulettek másik jellemző bajelhárító motívuma Gorgó mindent kővé dermedtő arca,

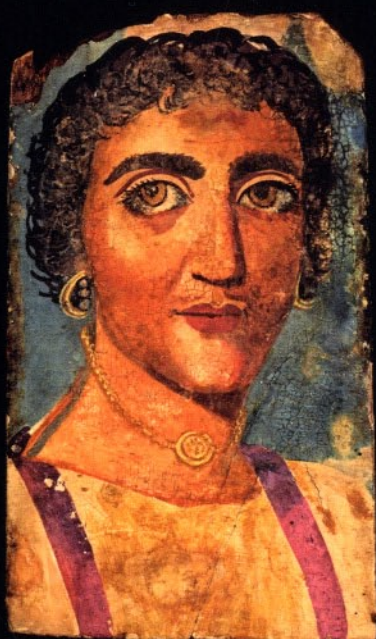

1

a Mediterraneum számos kultúrájában elterjedt szörnyalak görög és szintén mítikus történet révén értelmezett változata (a Gorgót a mítosz szerint Zeus fia, Perseus győzte le). Athéné istennő pajzsán éppúgy megtalálni, mint a templomok tetőzetét körbevevő antefixeken vagy használati tárgyakon. A Kr.e. 4. század második felében a pajzs alakú arany ruhátűző tűt készítő görög aranyműves Gorgófőt illesztett a tű középebe (8). Aranylemezből domborított Gorgófő rövid nyakláncok középebe is került a császárkorban, a 2–3. században. Ez a típus a korabeli egyiptomi festett múmiaportrékről is jól ismert. Hasonló darabok tanúsága szerint ilyen visel a kiállított, életnagyságú múmiaportrén ábrázolt nő is (9). A győztes csaták után tartott diadalmenetekben katonák mellvértjére is kerülhetett, akár kitüntetésként is, ezüstből vagy bronzból domborított, Gorgófőt ábrázoló korong. A hajában tekerőgőz kígyókkal körbefont, rémisztő Gorgófőt ábrázoló, 1–2. századi ezüstlemez is (10) ilyen mellvért-dísz lehetett.

10

9

8

SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM

BUDAPEST, HŐSÖK TERE

KURÁTOR - DÁGI MARIANNA

NYITVA - 2011. 12. 13. – 2012. 02. 26.

FELELŐS KIADÓ - DR. BAÁN LÁSZLÓ

TERV - BÁRD JOHANNA

FÉNYKÉPEK - MÁTYUS LÁSZLÓ

NYOMTATÁS - MESTER NYOMDA